

Лібрुक-Ліпкевич Світлана Ярославівна

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник

викладач ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»

<https://orcid.org/0000-0002-5035-0071>

Розвиток малого підприємництва та малого бізнесу в Україні: чинники впливу та актуальні тенденції

JEL Classification: F 69

SECTION “ECONOMICS”: Економіка.

Анотація. У статті викладено результати ретроспективного аналізу розвитку малого підприємництва в Україні та визначено нинішній стан вітчизняного малого бізнесу, який авторами трактується як достатньо стабільний та такий, що виявляє позитивну динаміку. Аргументацію стосовно цього висновку здійснено на основі аналізу змін показників «Кількість суб'єктів господарювання в Україні (у тому числі суб'єктів малого підприємництва)», «Обсяги продукції, реалізованої вітчизняними суб'єктами господарювання (у тому числі суб'єктами малого підприємництва)», «Частка кількості найманих працівників малих суб'єктів господарювання у загальній кількості найманих працівників суб'єктів господарювання». Охарактеризовано екзогенні та ендогенні чинники, що протягом принаймні останнього десятиліття різнопланово впливали на розвиток малого бізнесу в Україні. До найбільш вагомих екзогенних чинників впливу віднесено: недосконалість податкової системи, загальний стан економіки держави та чинного законодавства, відсутність дієвого механізму державної підтримки малого бізнесу, монополізацію ринку суб'єктами великого підприємництва, високий рівень корупції та бюрократії. До найбільш вагомих ендогенних чинників впливу віднесено: низький рівень матеріально-технічного забезпечення діяльності малих підприємств, неефективність управлінських рішень, поєднання двох або більше видів діяльності в межах одного малого підприємства. Ідентифіковано новітні чинники впливу на розвиток малого бізнесу в Україні, у якості яких запропоновано розглядати ствердження у свідомості українців базових постулатів еко-ідеології та ескалацію діджитал-трансформаційних процесів, а також викладено спроби передбачень того, як вплив цих чинників змінить реалії вітчизняного малого бізнесу у найближчому майбутньому.

Ключові слова: підприємництво; мале підприємництво; малий бізнес; суб'єкти малого підприємництва; чинники впливу на розвиток малого бізнесу; еко-ідеологія; цифрова трансформація.

Annotation. The article presents the results of a retrospective analysis of the development of small business in Ukraine and identifies the current state of domestic small business, which the authors interpret as sufficiently stable and exhibiting positive dynamics. The reasoning regarding this conclusion is made on the basis of the analysis of changes in the indicators «Quantity of economic entities in Ukraine (including small business entities)», «Volumes of products sold by domestic economic entities (including small business entities)», «The share of the number of employees of small entities in the total number of employees». It was characterized exogenous and endogenous factors, which that in the last decade has largely influenced the development of small business in Ukraine. The most significant exogenous factors of influence include: imperfection of the tax system, general state of the economy of the state and the current legislation, lack of an effective mechanism of state support of small business, monopolization of the market by the subjects of big business, high level of corruption and bureaucracy. The most significant endogenous factors of influence: low level of logistical support, ineffective management decisions, combination of two or more activities within one small enterprise. It was identified the newest factors of influence on the development of small business in Ukraine, which include the dissemination of ideas of eco-ideology and popularization of digital transformation processes. The concept of eco-ideology as a strategic trend in the modern sense lies in the concern environmental problems of the so-called Generation Z, which is a direct consumer of small business products. This impetus is the driving force for creating a new trend in small business development. Digitization and digital transformation are continually entering into all spheres of life and business, thus changing the conditions of entry for businesses both large and small. Attempts have been made to predict how the impact of these factors will change the reality of domestic small business in the near future.

Keywords: entrepreneurship; small entrepreneurship; small business; small business entities; factors affecting small business development; eco-ideology; digitalization; digital transformation.

Вступ. Формування ринкової системи господарювання в Україні пов'язане із зростанням підприємницької активності в усіх сферах економіки. Один з перспективних напрямків створення конкурентно-ринкового середовища - розвиток малого і середнього бізнесу.

Малий і середній бізнес вважається найбільш динамічним елементом у структурі господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Перші спроби теоретичного осмислення підприємництва почалися у XVII ст. Вагомий внесок у дослідження підприємництва зробили відомі західні вчені А.Сміт, Д.Рікардо, А.Маршал. Поміж сучасних вітчизняних досліджень, які займаються питаннями малого бізнесу, необхідно відзначити О.Барановського, Л.Воротіну, Д.Єханурова, Л.Хмелевську, З.Варналія, В.Гейця, В.Полікова, С.Мочерного. Проте низка проблем, що існують і досі не вирішені у сфері малого підприємництва,

свідчать про актуальність та необхідність досліджень в цьому напрямку. Потребують подальшої розробки пріоритетні напрямки розвитку малого бізнесу, що базуються на впровадженні соціальної відповідальності.

Метою статті є дослідження проблем розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Теоретичною частиною дослідження є наукові праці зарубіжних і вітчизняних учених з проблем розвитку та становлення МСБ.

Інформаційною базою дослідження стали нормативно-правові акти з питань функціонування малого та середнього бізнесу, офіційні матеріали Державного комітету статистики, Національного банку України.

Відповідно до поставленої мети в роботі розглянуто та вирішено такі проблеми:

- 1) обґрунтування доцільності розвитку малого і середнього бізнесу в Україні;
- 2) удосконалення державної підтримки малого бізнесу;
- 3) уточнення ролі комерційних банків у розвитку малого і середнього бізнесу.

Результати дослідження. Кризові явища, котрі нині відбуваються у світовій та вітчизняній економіці, не залишили осторонь і банківський сектор економіки, який безпосередньо впливає на функціонування малого і середнього бізнесу в Україні.

В Україні малий бізнес розглядається державними органами влади лише з позицій поповнення державного бюджету. Зрозуміло, що тут мале підприємництво відіграє не таку суттєву роль. Проте його значення полягає зовсім в іншому [6, с.98]:

- вирішенні проблеми зайнятості населення, в тому числі за рахунок самозайнятості підприємців, створенні нових робочих місць. В розвинених країнах на малий бізнес припадає до 50% всіх зайнятих та до 70-80% нових робочих місць;

- наданні гнучкості економіці шляхом оперативного реагування на зміни кон'юнктури ринку;

- формуванні конкурентного середовища, в тому числі за рахунок обмеження можливостей та ліквідації монополій, стимулювання виробництва тих товарів та послуг, яких потребує споживач;

- визначенні темпів економічного зростання шляхом прискорення реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукоємної продукції. у США на сектор малого бізнесу припадає близько 50% науково-технічних розробок;

- формуванні середнього класу суспільства, послабленні тенденцій до соціальної диференціації, пом'якшенні соціальної напруги і демократизації ринкових відносин. слід відзначити, що дієвість малого бізнесу залежить від ефективності системи оподаткування.

Головним підтримуючим засобом з боку держави для малого підприємництва є спрощена система оподаткування, обліку та звітності. Згідно з останніми змінами підприємців-платників єдиного податку поділено на шість груп в залежності від доходів та кількості найманих працівників [4].

Слід зазначити, що в багатьох наукових дослідженнях, під тим чи іншим кутом розглядаються певні особливості впливу банків держави на розвиток середнього бізнесу в Україні. Очевидно, роль банківського сектора економіки у цьому досить вагома, проте якщо опитати сучасних бізнесменів, то вони стверджують що з усіх їхніх проблем банкам відводиться 50%, тоді як податковою адміністрацією 63%. Аби зрозуміти, що власне відбувається, слід проаналізувати що саме впливає на функціонування, тобто на існування малого і середнього бізнесу. Що стосується банків, то за даним НБУ на початок 2019 року у державі 46 банків з іноземним капіталом 50, в тому числі із 100% іноземним капіталом - 17 [2, с.66].

Здавалось би, така велика кількість банківських установ може забезпечити коштами охочих до підприємницької діяльності. Проте, як з'ясувалось, в Україні є ряд чинників, які протидіють розвиткові малого та середнього бізнесу.

Серед них - недосконалі закони, надмірні податки, всеосяжна корупція, відсутність підтримки держави. Із спільних проблем, з якими стикаються бізнесмени всіх регіонів України в своїй повсякденній діяльності, виділимо наступні. Труднощі з відкриття власної справи займають в списках проблем останнє місце, але це зовсім не означає, що вона незначна.

Зрозуміло, за 5 років масового розвитку малого бізнесу в Україні гострота її помітно зменшилася. Багато з тих, хто бажає почати бізнес, не маючи в своєму розпорядженні необхідної інформації про процедуру реєстрації, можуть отримати її в органах реєстрації. В спеціалізованих фірмах можуть надати зразки документів і необхідні поради. Проте за витратами часу, грошових коштів, нервових зусиль процедура реєстрації підприємства, що діє в Україні, все ще залишається громіздкою і надмірно ускладненою, особливо в порівнянні з тією, що діє в розвинених країнах. Досвід початківців і підприємців, що вже діють, показав, що 75% їх на перше місце серед інших проблем ставлять дефіцит фінансів.

Власних капіталів більшість не має, банківські кредити дають на 2-3 місяці з високою процентною ставкою, а інших доступних джерел фінансової підтримки малого бізнесу в Україні не існує.

В ході нашого дослідження, ми встановили, що малі підприємства мають багато переваг, які активно впливають на економічні і соціальні перетворення в державі. Але підприємства малого бізнесу працюють нестабільно. Діяльність малого бізнесу більше піддається негативним змінам, які відбуваються в економічному та політичному середовищі країни, ніж діяльність великих підприємств.

Проблема становлення та розвитку малого бізнесу в постсоціалістичних країнах набуває особливої актуальності, адже саме він здатний ефективно вирішувати щонайгостріші економічні і соціальні проблеми економіки.

Підприємництво - це особливий вид економічної активності, під якою ми розуміємо діяльність, направлену на отримання прибутку, яка заснована

на самостійній ініціативі, відповідальності і інноваційній підприємницькій ідеї.

За оцінками експертів Світового банку в країнах, що розвиваються, налічується близько 50 визначень малого бізнесу, і кожне з них відрізняється своєю індивідуальністю.

Якщо аналізувати розвиток малого підприємництва в Україні, то перевагу слід віддати розвитку малого бізнесу в містах.

В Україні нараховується 350 малих міст, в яких проживає 13% населення країни, лише 22 малих міста протягом останніх років інтенсивно розвиваються; 60% розвивається слабо, 33% є депресивними.

Забезпечення розвитку бізнесу в малих містах та районах України слід вважати вагомим чинником подолання депресивності цих територій та значним резервом подальшого розвитку підприємництва в Україні, наближення показників його розвитку до рівня розвинених держав.

Отримані результати свідчать про те, що розвиток і функціонування МСБ відбувається у досить складних умовах.

Попри всі проблеми сьогодні МСБ стає важливим фактором у розвитку національної економіки, для його розвитку необхідна чітка державна програма, яка б дозволила впевнено рухатись вперед.

На нашу думку, державна підтримка малого бізнесу - це сукупність рішень, які визначають основні напрями та форми правового, економічного й організаційного сприяння розвитку малого і середнього бізнесу, з урахуванням інтересів держави і суб'єктів підприємницької діяльності. Кількість зайнятих у малому бізнесі в Україні 2.5 млн. чоловік, або 10% зайнятого населення, які виробляють 9% ВВП. Проте для нормального розвитку МСБ необхідні фінансові ресурси.

На сьогодні, враховуючи стан банківської системи, не всі українські банки ведуть гнучку кредитну політику щодо клієнтів МСБ.

Тоді, як ЄБРР є чи не найбільш успішним гравцем на фінансовому ринку у питаннях підтримки приватного сектора у країнах СНД і Центральної Європи. Це повністю стосується й України, відносно якої ще у вересні 2002 року банком було започатковано нову стратегію співпраці, де окремим напрямом діяльності визначалася підтримка малого бізнесу. Цей напрям у документах банку називається „Фінансовий сектор та малий бізнес”, що на нашу думку, лише підкреслює виключне значення для розвитку малого підприємництва стану фінансового сектору.

До речі, робота в цьому напрямі визначається ЄБРР в якості позитивного прикладу своєї діяльності в Україні в останні часи.

Слід також зазначити, що вплив таких міжнародних організацій на розвиток малого бізнесу останнім часом значно підсилюється завдяки інституціоналізації його підтримки. На користь цього свідчить практика створення спеціалізованих банківських установ, утворених за участю цих організацій.

З цього приводу слід зазначити, що нині ще тільки іде пошук оптимальних форм такого фінансування. Отже, протягом п'яти останніх

років можна було спостерігати спроби цільового фінансування малого підприємництва в Україні міжнародними фінансовими установами через мережу національних банків, завдяки спеціальним кредитним лініям (наприклад, кредит через Кредобанк), утворення спеціальних банків, сама діяльність котрих пов'язується з мікрокредитуванням малих підприємців (наприклад, банк ProCreditBank, філіальна мережа якого активно формується в країнах з перехідною економікою. Цю установу започатковано 5-ма інституціональними інвесторами, кожному з котрих належить по 20% статутного фонду).

Велике значення на сучасному етапі розвитку СМБ має використання світового досвіду. В усіх країнах з розвинутою ринковою економікою діють свої програми підтримки малого бізнесу, але ринкове середовище цих країн наближено до досконалого. Тому застосування світового досвіду для України досить обмежене, це стосується не тільки СМБ, а, взагалі, всіх сфер економіки[7, с.74].

Висновки.

Виходячи з актуальності і своєчасності розвитку малого і середнього бізнесу, можна зробити такі висновки:

1. Малий і середній бізнес в Україні є тим динамічним елементом, який активно впливає на економічні та соціальні перетворення в країні.

Організаційна підтримка МСБ створення бізнес-інкубаторів та законодавче забезпечення через прийняття низки законів, на сьогодні є вкрай необхідно для малого бізнесу.

2. На даний час в Україні закладений фундамент системи фінансової підтримки малого і середнього бізнесу, проте, враховуючи нинішній стан банківської системи, спектр послуг який надається банками є надто обмежений. Криза в банківській системі негативно позначилась на функціонуванні СМБ.

3. Важелі державної підтримки необхідно використовувати у взаємозв'язку з процесами ринкової економіки, ресурсної особливості регіону.

4. Досить важливим є використання світового досвіду у питаннях підтримки розвитку малого і середнього бізнесу, наприклад унікальне явище являє собою Адміністрація малого бізнесу (АМБ) у США, яка займається розробкою і надання кредитних програм, реалізація програм термінової допомоги фірмам, які потерпіли від стихійного лиха.

5. Враховуючи всі чинники, які впливають на розвиток і функціонування МСБ, можна подолати проблеми, які виникають у процесі роботи і відіграти важливу роль у економічному розвитку України.

Таким чином, для ефективного розвитку малого підприємництва в Україні необхідно створити механізм ефективної взаємодії між державою та підприємницьким сектором. Його відсутність засвідчується тим, що малі підприємства ще не відіграють вагомої ролі в економіці України. Проте позитивні зрушення, які сьогодні відбуваються в напрямку підтримки малого та середнього бізнесу, надають перспективи для їх подальшого розвитку.

необхідним є впровадження соціальної відповідальності у практику вітчизняного малого підприємництва як важливий пріоритет його розвитку на основі поєднання світового досвіду та власних принципів ділової культури.

Список використаних джерел

1. Закон України від 19.10.2000р. №2063-111 „Про державну підтримку малого підприємництва” // Відомості Верховної ради України. - 2000р. - С.4-6.
2. Барановський О. Державна підтримка малого бізнесу: Світовий досвід і Україна. О.Барановський // Економіка України . - 2013. - №6. - С.74-79.
3. Воротіна Л.І. Малий бізнес та підприємництво як засіб адаптації до ринкових форм господарювання. - К: Т-во „Знання України”. - 1996. - С.4-17.
4. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики К: Т-во „Знання України”. - 2005. - С.46-73.
5. Загородній А. Гром’як Л. Фактори, що визначають розвиток малого бізнесу в Україні. А.Загородній, Л.Гром’як // Економіка України . - 1996. - №5. - С.65-67.
6. Малий і середній бізнес у пошуках місця в стратегії економічного зростання в Україні : зб. наук. ст. / за ред. Я. А. Жаліла. - К. : Альтерпрес, 2002. 118 с.
7. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. - К. : Т-во "Знання", КОО, 2005. - 302 с.
8. Розвиток підприємництва в Україні / Гайдуцький П. І., Лупенко Ю. О., Баліцька В. В та інші. - К. : Нора-друк, 2003. - 248 с.
9. Дрига С. Г. Підтримка малого підприємництва: економічна та соціальна доцільність / С. Г. Дрига // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2007. - № 4. - С. 5-12.
- 10.Соболь С. Розвиток малого бізнесу в Україні / С. Соболь // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2009. - № 6. - С. 48-59.
- 11.Азьмук Н. А. Управління розвитком малого підприємництва на регіональному рівні. Дис. канд. екон.наук. - К. : КНЕУ, 2003. - 212 с.
- 12.Дикань О. В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення / Дикань О. В. // Вісник економіки транспорту і промисловості - 2017. - № 57. - С. 58-66.
- 13.Бейгул С. Б. Розвиток малого підприємництва в регіонах України / Бейгул С. Б., Романова Т. В. // Ефективна економіка. - 2011. - № 3.
- 14.Тюленєва Ю.В. Проблеми розвитку малого підприємництва в Україні / Тюленєва Ю. В., Єнич В. С. // Сучасні проблеми економіки і підприємництва. - 2017. - № 19. - С. 193-197.
- 15.Табінський В.А. Деякі аспекти розвитку малого підприємництва в Україні / Табінський В. А., Сімон А. П., Стасюк А. В. // Економіка і суспільство. - 2016. - № 2. - С. 36-39.
- 16.Ткаченко Т.П. Особливості розвитку малого підприємництва в Україні / Ткаченко Т. П., Коляденко І. І. // Сучасні проблеми економіки і підприємництва. - 2016. - №18. - С. 152-158.

17. Дончак Л.Г. Розвиток малого та середнього бізнесу - запорука стабільності Вінниччини / Дончак Л. Г., Ціхановська О. М. // Економіка та управління підприємствами. - 2017. - № 17. - С. 286-290.
18. Крисак А. О. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні / Крисак А. О., Мусятовська О. С. // Економіка та держава. - 2018. - № 12. - С. 68-73.
19. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної ради України. 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
20. Лібанова Е. М. В Україні сьогодні проживають 38-40 мільйонів / Лібанова Е. М. // ZN.ua від 23.09.2019. URL: <https://dt.ua/UKRAINE/v-ukrayini-sogodni-prozhivayut-38-40-milyoniv-libanova-324239.html>
21. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України, 2011. № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112.
22. Рижко О.В. Фактори розвитку малого бізнесу / Рижко О. В. // Економіка та управління підприємствами. - 2016. - № 2. - С. 346-350.